

“KARTA POLAKA : ZAŁOZENIA, OCENY I WNIOSKI”

Na chwilę obecną zagadnienie, które stanowi przedmiot badań, jest tematem nowym i niezbadanym. Wynika to przede wszystkim z faktu, że zainteresowanie kwestiami związanymi ze szczególnym traktowaniem polskiej diaspory na Wschodzie pojawiło się w Polsce dopiero po okresie transformacji systemowej. Mimo, że istnieją liczne publikacje na temat repatriantów, to temat związany z Kartą Polaka jest praktycznie w ogóle niezbadany. Najprawdopodobniej przyczyną takiego stanu rzeczy jest to, że ustawa o Karcie Polaka została uchwalona dopiero w 2007 roku, czyli funkcjonuje od niespełna 7 lat, co powoduje, że literatura przedmiotu jest bardzo nieliczna i dostęp do informacji jest bardzo ograniczony.

Głównym celem moich badań jest analiza ustawy o Karcie Polaka jako instrumentu pomocy polskiej diasporze zamieszkującej tereny byłego ZSRR. W tym celu zostaną przeanalizowane przepisy prawne wynikające z tej ustawy oraz jej znaczenie dla polskiej diaspory w krajach byłego ZSRR. Również celem pracy jest analiza trudności przy otrzymaniu Karty Polaka i znalezienie rozwiązań, które mogłyby zmienić sytuację. Byłoby to szczególnie przydatne przy ewentualnej nowelizacji ustawy.

Jednym z ważniejszych celów pracy jest porównanie ustawy o Karcie Polaka z innymi ustawami w krajach europejskich, zwłaszcza Europy Środkowo-Wschodniej regulującymi podobne zagadnienia. Kolejnym celem badawczym mojej pracy jest analiza migracji obywateli państw byłego ZSRR do Polski, która jest jednym z następstw wejścia w życie wspomnianej ustawy.

W wielu krajach Europy Środkowo-Wschodniej po okresie transformacji systemowej zarysował się wyraźny wzrost zainteresowania sił politycznych i władz państwowych problematyką mniejszości oraz diaspor narodowych. Wynika to między innymi z faktu, że po rozpadzie ZSRR oraz upadku komunistycznych reżimów doszło w tej części Europy do odrodzenia się idei narodowościowych. W wielu z tych krajów, w uchwalonych na nowo konstytucjach, zawarte zostały ogólne postanowienia dotyczące pomocy i wspierania członków zbiorowości narodowej mieszkających poza granicami państwa¹. Najczęściej taka pomoc diasporom ujmowana jest w konstytucjach tylko poprzez ogólne wzmianki o

¹J. Jagielski, D. Pudzianowska, *Ustawa o Karcie Polaka. Komentarz*, Warszawa 2008.

obowiązku i potrzebie niesienia pomocy rodakom, natomiast w niektórych krajach istnieją również szczegółowe rozwiązania w ustawodawstwie zwykłym, mające na celu wsparcie i podtrzymywanie kontaktów z diasporą. Pewne klauzule konstytucyjne odnoszące się do pomocy diasporom odnotować można również w niektórych krajach Europy Zachodniej (np. we Włoszech, Austrii), natomiast tym co charakteryzuje kraje Europy Środkowo-Wschodniej to regulowanie stosunków z diasporą w drodze specjalnych ustaw².

Ustawy mające na celu wsparcie i podtrzymanie kontaktów z diasporą uchwałyły takie kraje Unii Europejskiej w regionie Europy Środkowo-Wschodniej jak na przykład Węgry (ustawa z 2001 r.), Słowacja (ustawa z 2005 r.), Słowenia (ustawa z 2006 r.), Rumunia (ustawa z 1998 r.), Bułgaria (ustawa z 2000 r.). Tego rodzaju ustawy można przestrzegać jako instrument odbudowywania i umocniania kontaktów z diasporą. Również takiego rodzaju ustawy można postrzegać jako chęć pomocy rodakom w innych krajach, które stanowią tam mniejszość narodową na przykład w wymiarze społeczno-ekonomicznym. Zdaniem wielu badaczy uchwalanie takiego typu dokumentów jest elementem polityki narodowościowej, która dąży do podtrzymywania więzi zagranicznych mniejszości z ojczyzną i niedopuszcza do jej asymilacji³.

Takie ustawy specjalne, odnoszące się do problematyki kontaktów państw z diasporami narodowymi i ich wspierania, znacząco się różnią jak pod względem sposobów regulacji, tak i treści ustaw. Z jednej strony można wyróżnić ustawy, które odwołują się do wszystkich członków diaspory w sposób ogólny (np. ustawa rumuńska), natomiast są też ustawy, które tworzą specjalny status dla członków diaspory i przyznają im urzędowe dokumenty poświadczające ich status (np. węgierska "Karta Węgra")⁴.

W Polsce takim dokumentem jest Karta Polaka. Jest to dokument potwierdzający przynależność do narodu polskiego osób pochodzących z krajów byłego ZSRR, które nie posiadają obywatelstwa polskiego oraz zezwolenia na osiedlenie się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, ale deklarują swoją przynależność do narodu polskiego i spełniają określone warunki. Aby otrzymać Kartę Polaka trzeba udowodnić, że co najmniej jedno z rodziców lub dziadków albo dwoje pradziadków było narodowości polskiej lub posiadało obywatelstwo polskie. Inną możliwością jest przedstawienie zaświadczenie organizacji polonijnej, potwierdzające aktywne zaangażowanie w działalność na rzecz języka i kultury polskiej mniejszości narodowej przez okres co najmniej ostatnich trzech lat⁵.

² Tamże

³ Tamże

⁴ B. Góralczyk, *Węgierski pakiet*, Warszawa 2000.

⁵ Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o Karcie Polaka (Dz.U.z 2007 r.Nr 180,poz 1280)preambuła

Uchwalanie ustawy dotyczącej Karty Polaka planowane było od dłuższego czasu, jednak koncepcje zmieniały się w czasie i dotyczyły tak zasadniczych kwestii czy powinna odnosić się do Polaków na całym świecie czy jedynie tych zamieszkujących teren byłego ZSRR.

Ustawa o Karcie Polaka pojawiła się po raz pierwszy jako przedmiot debat parlamentarnych w 1999 roku. Pierwotnie projekt ustawy o Karcie Polaka był częścią szerszego projektu legislacyjnego obejmującego także projekty dwóch innych ustaw: dotyczących repatriacji oraz zmian w obywatelstwie polskim⁶. Pierwotnie projekt ustawy o Karcie Polaka odnosił się nie tylko do obywateli 15 republik byłego ZSRR, ale również do tej części polskiej diaspory, która mieszka na przykład w innych krajach Unii Europejskiej. Jednak w ostatecznie uchwalonej ustawie z 2007 roku krąg beneficjentów został ograniczony do Polaków na Wschodzie. Takie ograniczenie wynikało przede wszystkim z możliwości finansowych państwa polskiego. Uznano, że pierwszą i podstawową grupą powinni być Polacy ze Wschodu, których warunki życiowe są szczególnie ciężkie i którzy najbardziej ucierpieli w procesie zmian historycznych⁷. Karta Polaka miała być w rezultacie swoistą „alternatywą” dla takich Polaków, którzy pragną kontaktu z Polską, ale nie mogą czy nie chcą korzystać z prawa do obywatelstwa polskiego. Również jest to swojego rodzaju wynagrodzenie wszystkim byłym obywatelom Polski oraz osobom pochodzenia polskiego za niesprawiedliwości jakich doświadczyli w przeszłości, związanych między innymi z utratą polskiego obywatelstwa. Chociaż Karta Polaka nie oznacza nabycia polskiego obywatelstwa, ani też stwierdzenia polskiego pochodzenia, to posiadaczom Karty przysługują znaczące uprawnienia. Przede wszystkim jest to zwolnienie z obowiązku posiadania zezwolenia na pracę, podejmowanie i wykonywanie działalności gospodarczej na takich samych zasadach jak obywatele Polski, podejmowanie i odbywanie studiów, studiów doktoranckich oraz innych form kształcenia na zasadach przewidzianych w ustawie o szkolnictwie wyższym, korzystanie ze świadczeń opieki zdrowotnej w stanach nagłych, korzystanie z 37 % ulgi przy przejazdach środkami publicznego transportu kolejowego oraz z bezpłatnego wstępu do muzeów państwowych⁸.

Takie uprawnienia powodują, że chociaż Karta Polaka nie daje polskiego obywatelstwa to sprawia, że jest atrakcyjna dla polskiej diaspory, która według szacunkowych danych organizacji polonijnych w krajach byłego ZSSR liczy około 2,6 mln Polaków.

⁶ J. Jagielski, D. Pudzianowska, *Ustawa o Karcie Polaka. Komentarz*, Warszawa 2008.

⁷ *Tamże*.

⁸ Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o Karcie Polaka (Dz.U.z 2007 r.Nr 180,poz 1280)

Najwięcej Polaków zamieszkuje tereny byłych Kresów Wschodnich. Potencjalnymi adresatami Karty Polaka na Ukrainie i Białorusi jest około 900 000 osób oraz około 300 000 na Litwie⁹.

Planowana praca wydaje się być ciekawa z wielu względów. Jednym z głównych powodów jest to, że na chwilę obecną, za nielicznymi wyjątkami, praktycznie nie istnieje żadna literatura naukowa, która zajmuje się tym zagadnieniem. Po drugie, jest to ciekawe ze względu na liczne kontrowersje i wątpliwości natury prawnej jakie pojawiają się na jej tle. Na przykład argument odnoszący się do poziomu życia nie jest przekonujący, dlatego że w wielu krajach gdzie mieszkają osoby pochodzenia polskiego warunki życiowe również mogą być na podobnym albo nawet gorszym poziomie, jak na przykład w krajach Ameryki Łacińskiej. Innym powodem zainteresowania się taką tematyką jest to, że ustawy regulujące kontakty z diasporą powodują wiele pytań i problemów. Karta Węgry wywołała napięcia w relacjach dyplomatycznych z Rumunią oraz Słowacją, natomiast Karta Polaka wzbudza poważne kontrowersje na Białorusi i Litwie. Jednak trzeba powiedzieć, że takie regulacje prawne są zjawiskiem stosunkowo nowym, ale mają duży potencjał rozwojowy.

Innym ważnym powodem zainteresowania się tą tematyką jest to, że sprawy Polonii i Polaków zamieszkałych za granicą i współpraca z nimi stanowią obecnie ważny element polskiej polityki zagranicznej. Z racji uwarunkowań historycznych i aktualnej sytuacji politycznej w tych krajach pomoc Polakom na Wschodzie wydaje się szczególnie ważna.

⁹ <http://www.wspolnotapolska.org.pl>

BIBLIOGRAFIA

1. *Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o Karcie Polaka (Dz. U. z 2007 r. Nr 180, poz. 1280)*

Monografie , opracowania, artykuły w czasopismach i publikacjach nieperiodycznych

1. Jagielski J., Pudzianowska D., *Ustawa o Karcie Polaka. Komentarz.*, Warszawa 2008
2. Czego potrzebują Polacy na Wschodzie ?, „Gazeta Robotnicza” 4.04.1991, nr 79.
1. Daranowski O., *Prawa mniejszości w powszechnym prawie międzynarodowy* [w:] *Sytuacja ludności polskiej na Wschodzie w świetle obowiązującego prawa praktyki*, red. Dariusza Góreckiego, Toruń 2009, s. 29-68.
2. Dytkowski J., *Karta tylko dla „swoich”*, „Nasz Dziennik”, 4 marca 2008, nr 53 (3071).
3. Fihel A.. Charakterystyka imigrantów w Polsce w świetle danych urzędowych, [w:] *Między jednością a wielością. Integracja odmiennych grup i kategorii imigrantów w Polsce*, red. A. Grzymała-Kazłowska, Warszawa 2008.
4. Górski J., Ponad dwa tysiące decyzji o przyzanie Karty Polaka, www.lex.pl dostęp 10.01.201
5. Hálász I., Majtényi B, Vizi B., *A new regime of Minority Proteciton*, (w:), *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*, red. Z.Kántor B.Majtényi, O.Ieda, B.Vizi, I .Halász , Sapporo 2004
6. Hut P. , *Powojenne przesiedlenia do Polski i kwestia Karty Polaka*, [w:], *Imigracja wykwalifikowanych pracowników do Polski*, red. M. Grabowski, Warszawa-Gdańsk 2007.
7. Hut P., *Karta Polaka – zmiana w traktowaniu Polaków na Wschodzie*, „Biuletyn Migracyjny”, 2007 nr 13.

8. Hut P., Łodziński S., *Widely Open Closed Doors. The Repatriation and Repatriation Policy in Poland after 1989*, [w:], Homecoming. An Anthropology of Return Migration, red. E. Nowicka, H. Firouzbakhch, Kraków 2008.
9. Hut P., *O repatriantach osiedlonych w Polsce w latach 2008-2010*, „Polityka Społeczna”, 2012, nr 2.
10. Hut P., *Struktura bazy danych RODAK*, „Polityka Społeczna”, 2005 nr 9.
11. Iglicka K., *Are They Fellow Countrymen or Not? The Migration of Ethnic Poles from Kazakhstan to Poland*, „International Migration Review”, 1998, nr. 32(4).
12. Iskrzyńska-Strzałka M., Kaś-Zajac M., *Artykuł 52 ust. 5 Konstytucji RP – furtka do Polski*, „Biuletyn Migracyjny”, 2008 nr 18. .
13. Janicki L., *Status mniejszości narodowych w konstytucjach krajów środkowo i wschodnioeuropejskich*, „Przegląd Zachodni” 1995, nr 4, s. 43-55.
14. Jeszenszky G., *Traktaty Węgier z sąsiednimi państwami a kwestia mniejszości narodowych*, „Przegląd Zachodni” 1997, s. 47-55.
15. Kaczmarek W., *Postrzeganie polskości w środowisku Polonii węgierskiej*, „Rocznik Wschodni” 2001 nr 7, s. 128-135.
16. Kościński P., Mickiewicz R., *Karta Polaka po polsku*, „Rzeczpospolita” 3 kwietnia 2008 r.
17. Kubuj K., *Opinia prawna dotycząca ustawy z dnia 7 września 2007 r. O Karcie Polaka*, Warszawa
18. Lorenz W., *Dowód polskości bez polskich nazwisk?*, „Rzeczpospolita” ,29 marca 2008 r..
19. Morvay P., *Połączenie na Kartę*, „Gazeta Wyborcza”, 31.01.2002, nr 26.
20. Okólski M. *‘Czy Polska stanie się krajem imigracyjnym?’*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny”, 2010, nr 4, 131-159.
21. Olszański T., 2002, *Węgrzy wokół Węgrów*, „Polityka”, 16 .03.2002, nr 11.
3. Pawlikowski G. *System ochrony praw osób należących do mniejszości narodowych*, „Polityka i społeczeństwo”, 2011, nr 8 s.271-290.
22. *Polacy nie gęsi, czyli praktycznie o Karcie Polaka*, „Biuletyn Migracyjny”, 2012, nr 38.
23. Stankiewicz K., *Repatriacja ze Wschodu – stan obecny i perspektywy*, Biuro Analiz Sejmowych, 2011 nr 1(93).
24. Tarasiewicz S., *Litwini czują się dyskryminowani Kartą Polaka*, „Kurier Wileński” 9.04 2008.

